

Ольга Кучма,

кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

УДК 349.3

Проблеми застосування процедурних та процесуальних норм в сфері страхування

Питання процедурних та процесуальних правовідносин досліджували такі вчені, як В. М. Андрійв, М. І. Іншин, Я. В. Сімутіна, С. М. Черноус та інші відомі вчені. Разом з тим, практичні аспекти з даної теми потребують поглибленого дослідження.

Для реалізації матеріального права особи вступають в процедурні, а інколи і в процесуальні правовідносини. На практиці виникають проблемні питання щодо віднесення певних дій до процедури чи до процесу, що ускладнює реалізацію особою свого матеріального права та приводить до передчасних звернень із позовами до суду.

Метою даної статті є розмежування порядку реалізації матеріального права, який здійснюється шляхом вступу особи у процедурні правовідносини та процедури досудового врегулювання спору.

Конституція України встановила, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної вла-

ди, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1].

Відповідно до рішення Конституційного Суду України від 09 липня 2002 року № 15-рп/2002 кожна особа має право вільно обирати незаборонений законом спосіб захисту прав і свобод, у тому числі і судовий. Можливість судового захисту не може бути поставлена законом, іншими нормативно-правовими актами у залежність від використання суб'єктом правовідносин інших засобів правового захисту. Держава може стимулювати вирішення правових спорів у межах досудових процедур, однак їх використання є правом, а не обов'язком особи, яка потребує такого захисту [2].

Процесуальними кодексами встановлено, які завдання є у судочинства.

Стаття 2 Кодексу адміністративного судочинства України: до адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо та-

ких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження.[3]

Стаття 1 Цивільного процесуального кодексу України: завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [4].

Стаття 1 Господарського процесуального кодексу України: підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності (далі - підприємства та організації), мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням [5].

Чи обмежують дані норми право особи на звернення до суду? Чи може звернутися особа до суду з позовом для реалізації свого права (крім справ окремого провадження) якщо її право не оспорується і не порушується?

Законами України передбачаються порядки, в яких чітко зазначено, що для реалізації права на пенсійне забезпечення, отримання соціальної допомоги, страхового відшкодування, відкриття депозитного рахунку в банку тощо особа, яка має бажання реалізувати своє право повинна звернутися із відповідною заявою та необхідними документами до відповідного органу.

Якщо особа, всупереч законодавчо встановленої процедури, звернулася відразу до суду для реалізації свого права, наприклад, на пенсію, чи

відповідатиме це статті Кодексу адміністративного судочинства України щодо завдання адміністративного судочинства, якщо тільки отримавши із суду ухвалу про призначення справи до слухання з примірником позовної заяви органу пенсійного фонду стало відомо про бажання особи отримати пенсію?

Чи важливо для реалізації права дотримуватися процедурних норм, визначених законодавством, чи завжди у особи є альтернативний варіант: звернення до суду для реалізації будь-якого права (права на відпустку, на реєстрацію шлюбу, на призначення пенсії тощо).

Не доцільно підмінити процедурні відносини процесуальними, апелюючи до статті 55 Конституції України.

На жаль, судова практика в окремих випадках не вважає за потрібне використовувати сторонами по справі законодавчо визначені процедурні норми.

Так, Верховний Суд України рішенням від 28.08.2012 року у справі № 23/279 протлумачив вищезгадане рішення Конституційного Суду України таким чином, що «...позивач отримує право вимоги потерпілої особи після виплати останній страхового відшкодування та не зобов'язаний звертатися безпосередньо до особи, відповідальної за заподіяний збиток, або до особи, у якій застраховано її цивільно-правову відповідальність, з вимогою виплати матеріального відшкодування. Відповідно до зазначених вище норм «...» може реалізувати своє право шляхом подачі позову до суду.» [6].

Також судами при прийнятті рішень крім згаданого рішення Конституційного Суду України як аргумент не обов'язковості процедурних відносин наводиться наступне: «Умови та порядок виконання обов'язку страховика щодо здійснення страхового відшкодування за договором обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності визначено договором та законом, відповідно до яких перед-

бачено правові наслідки неподання потерпілою особою (іншою особою, яка має право на страхову виплату) заяви про виплату страхового відшкодування протягом року з моменту ДТП, а саме, право страховика відмовити у виплаті страхового відшкодування. По суті, законом встановлюється обов'язок третьої особи щодо подання вказаної заяви, у зв'язку з невиконанням якого третя особа позбавляється права на отримання страхового відшкодування. Водночас, зобов'язання, яке виникає з договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, не може породжувати обов'язків для третьої особи (вигодонабувача) – потерпілої особи, з огляду на норму частини 1 статті 511 Цивільного кодексу України. Обов'язок страховика здійснити виплату страхового відшкодування є безумовним у випадку завдання шкоди третій особі внаслідок настання страхового випадку з вини застрахованої особи та не може залежати від подання потерпілою особою заяви про виплату страхового відшкодування протягом певного строку.» [7, с. 4].

Вважаю дискусійним тлумачення судами рішення Конституційного Суду України щодо права звернення до суду та механізму реалізації особою права з огляду на наступне.

В доктрині права виділяють такі правові конструкції як процедура реалізації права особою та досудове врегулювання спору.

Процедура реалізації права особою має бути чітко виписана в Законі України, яким надано право або в іншому нормативно-правовому акті (наприклад, постанові Кабінету Міністрів України).

Особа для реалізації права має вступити в процедурні відносини, проявивши своє волевиявлення щодо реалізації права. Вступ в процедурні правовідносини є невід'ємною умовою реалізації особою права якщо така процедура нормативно визначена.

На відміну від процедурних правовідносин, досудове врегулювання спору, яке може бути передбачене в

законодавстві або договорі, може здійснюватися за умови існування спору. Тобто, спочатку особа вступає в процедурні відносини, які можуть мати результат, який не задовольнив особу (відмовили у призначенні виплати, призначили виплату у меншому розмірі тощо); потім у особи є право вибору: або звернутися до суду або досудово врегулювати спір (направити скаргу до вищестоячого органу, надіслати претензію).

Невикористання механізму досудового врегулювання спору не є перешкодою для звернення до суду. І саме правову конструкцію досудового врегулювання спору мав на увазі Конституційний Суд України у згаданому вище рішенні.

А Верховний Суд України помилово використав висновки Конституційного Суду України до правової конструкції процедури реалізації права особою, створивши прецедент реалізації особою права без процедурних правовідносин та визнав процедурні правовідносини такими, що обмежують право особи на звернення до суду. Верховний Суд України по суті визнав за особою право вирішувати самій чи хоче вона для реалізації свого права вступити в процедурні правовідносини чи ні. А якщо в особі немає бажання вступити в процедурні правовідносини, то вона може звернутися до суду для реалізації свого права.

Але в такому випадку не може йти мови про судовий захист, адже на час подачі позову до суду право особи не було порушено, не визнано чи оспорено, оскільки особа навіть не заявляла про бажання реалізувати своє право.

Вважаю, якщо особа не вступила у визначені законодавством процедурні правовідносини, то звернутися до суду особа має право, але суд має відмовити в задоволенні позову, оскільки відсутній спір.

В тлумачних словниках наводиться наступне визначення поняття «спір». Спір 1. Словесне змагання; обговорення чого-небудь двома або

кількома особами, в якому кожна із сторін обстоює свою правоту. // Полеміка (звичайно в пресі) з різних питань науки, літератури, політики і т. ін. // Серйозна суперечка; сварка. // перен. Суперечність, зіткнення. 2. Взаємні домагання щодо володіння чим-небудь, посідання чогось т. ін., вирішувані переважно судом [8, с. 1172].

Тому можна стверджувати про наявність спору коли особи, яка вступила в процедурні правовідносини, відмовили в реалізації права, задовольнили частково, запропонували інший варіант (який не задовольнив особу) або зігнорували звернення особи. Якщо особа не поставила до відома відповідний орган про своє волевиявлення щодо реалізації конкретного права, то відсутній спір про право.

Результат дій уповноваженого суб'єкта в процедурних правовідносинах є узагальненою формою, що виявляється у таких видах: 1) прийняття рішення про встановлення певного юридичного факту, необхідного для призначення пенсії.... 2) прийняття рішення про призначення того чи іншого виду пенсійного забезпечення чи надання відмови у призначенні пенсії. Результат дії уповноваженого суб'єкта в процесуальних правовідносинах також виявляється у певних видах дій: 1) прийняття рішення щодо розгляду спору

в сфері пенсійного забезпечення в досудовому порядку.... 2) прийняття рішення по суті при розгляді спору з питань пенсійного забезпечення в судовому порядку. В такому разі рішення приймається виключно судом у порядку адміністративного чи цивільного судочинства [9, с. 184-185].

Процедурні правовідносини не повинні підмінятися процесуальними при реалізації особою права.

Черноус С. М. зазначала, що «...переважна більшість порядків регламентуються не процесуальними нормами (не процесуальним законодавством), а матеріальними, реалізація положень яких здійснюється через дотримання певної процедури.

Відтак переважну більшість офіційно встановлених порядків слід розглядати як правові процедури, але не правові юридичні процеси.» [10, с. 344].

Вважаю, ігнорування особою процедурних відносин не повинно давати можливості реалізувати право через процесуальні відносини в судовому порядку, що не буде суперечити конституційному праву особи будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Адже при відсутності порушень і протиправних посягань відсутній предмет спору, а відтак і підстави задовольняти позов.

Список використаних джерел

1. Конституція України Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002 / Конституційний Суд України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=9454>
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page>
4. Цивільний процесуальний кодекс України від 08.03.2004 р. № 1618-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
5. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/1798-12>

6. *Постанова* Верховного Суду України від 28.08.2012 р. № 23/279 / Верховний Суд України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25906539>

7. *Рішення* Господарського суду м. Києва від 18.08.2015 р. № 910/15784/15 / Господарський суд м. Києва [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/49421954>

8. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - 1440 с.

9. *Пенсійні* правовідносини в Україні: монографія / Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна, М. П. Стадник, А. А. Ширант, М. М. Шумило; відп. ред. Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна. - К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. - 276 с.

10. *Черноус С. М.* Правовий процес, процес в праві чи процедура: до питання про співвідношення понять / С. М. Черноус // Актуальні питання державотворення в Україні: матер. міжнар. наук-практ. конф. (22.05.2015 р.) – К. Прінт-Сервіс, 2015. – С. 342-344.

Кучма О. Л. Проблеми застосування процедурних та процесуальних норм в сфері страхування

В даній статті аналізуються механізми досудового врегулювання спору та порядку реалізації особою права, досліджуються завдання судочинства та конституційне право особи на судовий захист. Автор наводить аргументацію щодо помилковості ототожнення процедурних правовідносин із процесуальними та підміни процедурних правовідносин процесуальними при реалізації особою права.

Ключові слова: пенсії, спір, процедурні відносини, досудове врегулювання спору, страхування, судовий захист.

Кучма О. Л. Проблемы применения процедурных и процессуальных норм в сфере страхования

В данной статье анализируются механизмы досудебного урегулирования спора и порядка реализации лицом права, исследуются задания судопроизводства и конституционное право личности на судебную защиту. Автор приводит аргументацию относительно ошибочности отождествления процедурных правоотношений с процессуальными и подмены процедурных правоотношений процессуальными при реализации лицом права.

Ключевые слова: пенсии, спор, процедурные отношения, досудебное урегулирование спора, страхования, судебная защита.

Kuchma O. Problems of application of procedural and judicial norms are in the sphere of insurance

The mechanisms of pre-trial settlement of dispute and order of realization of right a person are analysed in this article, the task of rule-making and constitutional right for personality are investigated on judicial defence. An author brings an argumentation over in relation to the fallaciousness of equation of procedural legal relationships with judicial and substitution of procedural legal relationships judicial during realization of right a person.

Key words: pensions, dispute, procedural relations, pre-trial settlement of dispute, insurance, judicial defence.